

*Eglė Murauskaitė**
Merilando universitetas

Branduolinė kontrabanda ir grėsmės Lietuvai

Straipsnyje nagrinėjamos grėsmės, susijusios su radioaktyviųjų medžiagų ir branduolinėms programoms pritaikomų dvejopos paskirties prekių gabenimu. Taip pat aktualizuojama šių tendencijų problematika Baltijos šalims. Rusijos nusikalstamų grupuočių skverbimasis ir suaktyvėjimas Ukrainoje, situacija konflikto destabilizuotose aplinkinėse sudaro prielaidas branduolinei kontrabandai ir keičia Rytų Europos regiono rizikos profilį. Formuojasi naujos grupuotės, susipina kontrabandos keliai, keičiasi įtakos zonos. Dėl šių priežasčių pastebimi neįprastas organizuoto nusikalstamumo elementų įsitraukimas į branduolinę kontrabandą ir geografinė pervežimo kelių slinktis. Taip pat pastebimos valstybių, siekiančių kontrabanda gauti medžiagų karinėms programoms, pastangos apeiti tarptautinius reguliacinius mechanizmus per šį regioną. Straipsnyje keliamą problema – naujų branduolinės kontrabandos tendencijų pasekmės Baltijos šalių saugumui. Lietuva gali susidurti su šaliai santykinai nauja grėsme, kurios tinkamai atremti nėra pasiruošta. Įvardijami rizikos faktoriai, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį dabar, kol galimas pavojus netapo realybe, ir būdai Lietuvai prisidėti prie šių problemų sprendimo regioniniu mastu.

Įvadas

Pastaraisiais metais Vakaruose didėja susirūpinimas vis agresyvesne Rusijos politika ir ypač jos keliamą grėsmę Baltijos šalims. Kaip spaudimo priemonės naudojami dažnėjantys didelio masto karinės technikos manevrai, manipuliavimas informaciniais kanalais ir ekonominės sankcijos. Platesne prasme, Rusija, laikydama tokios pozicijos, grasina ne tik Baltijos regiono stabilumui, bet ir NATO aljanso vienybei. Dėl hibridinio karo tęsiasi suirutė Ukrainoje, rusena (reguliariai pakurstomi) konfliktų židiniai Abchazijoje, Pietų Osetijoje, Padniestrėje. Tačiau kai kurios agresijos apraiškos ir jų tikėtinos pasekmės nėra iš karto suvokiamos. Lietuvai ir kitoms Baltijos šalims stiprinant bendradarbiavimą su NATO partneriais ir gerinant gebėjimus atremti ginkluotas atakas – nuo galimų naikintuvų antskrydžių ar tankų invazijos iki kovos su „žaliais žmogeliukais“ – svarbu atkreipti dėmesį į vadinamąsias ne-

* Eglė Murauskaitė – nereziduojanti mokslo darbuotoja ICONS projektui prie Merilando universiteto (JAV). Adresas korespondencijai: 8400 Baltimore Ave., Suite 250, College Park, MD 20740, USA, el. p. egle@umd.edu.

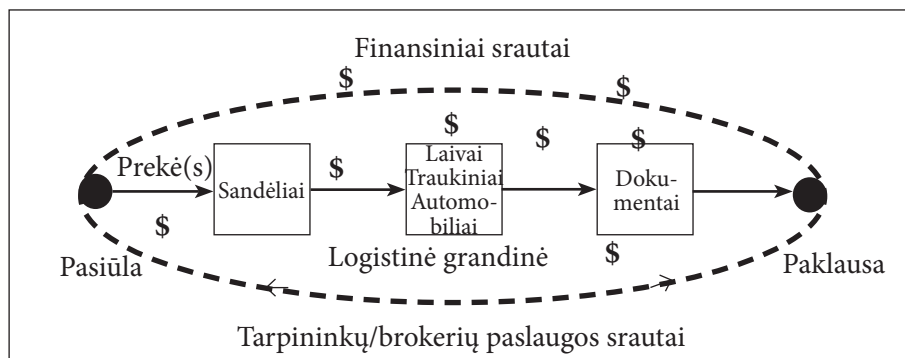
tradicines grėsmes, kurios dažnai traktuojamos kaip mažiau aktualios šiam regionui, tačiau gali turėti nemažiau skaudžių pasekmių saugumui ir stabilumui. Rusijos hibridiniam karui įsibėgėjant suaktyvėjusi pavojingų medžiagų kontrabanda ir šalies struktūrų diskreditacija gali tapti dar vienu tokio karo ginklu.

Netradicinių grėsmių kategorijai priskiriamas terorizmas, kibernetinės atakos ir rizikos, susijusios su cheminėmis, biologinėmis ir radioaktyviosiomis (t.y. branduolinėmis ir radiologinėmis*) medžiagomis. Pastarųjų medžiagų kontrabanda išskirtina kaip grėsmė, kuria Lietuvai labiausiai vertėtų susirūpinti. Radioaktyviųjų medžiagų kontrabandos pėdsakų aptinkama nuo pat nepriklausomybės atkūrimo ir Lietuva jau keletą metų prisideda prie JAV ir ES branduolinio neplatavimo iniciatyvų, tačiau ši grėsmė vis dar nelaikoma aktualia. Dvejetainis paskirties prekių (ar susijusių finansų) srautai – Lietuvoje dar menkiausiai pažįstama branduolinės kontrabandos rūšis, nors tokią veiklą fiksuojančiose šalyse statistiškai tokia kontrabanda kur kas dažnesnė už radioaktyviųjų medžiagų pervežimą.

Straipsnyje trumpai pristatomos pasaulinės pavojingų technologijų sklaidos tendencijos ir jas nagrinėjanti mokslinė literatūra. Toliau aptariami branduolinės kontrabandos tendencijų pokyčiai Rytų Europoje, sietini su įsibėgėjusia krize Ukrainoje, nestabilumu kaimyninėse šalyse ir Rusijos hibridinio karo veiksmis. Atkreipiamas dėmesys į Baltijos šalyse ir Lietuvoje pasitaikiusius pavojingos kontrabandos atvejus, atliekama lyginamoji jų pobūdžio analizė ir aptariamas Lietuvos rizikos profilis. Šio straipsnio tikslas – supažindinti skaitytoją su branduolinės kontrabandos gabenimo aspektais, rizikos faktoriais ir besikeičiančiomis tendencijomis Rytų Europoje, aktualizuojant šią grėsmių kategoriją Lietuvai. Stebint ir atpažįstant susijusius reiškinius, galima geriau suvokti kylančias grėsmes ir geriau taikyti prevencines priemones ilgalaikiam šalies ir regiono saugumui užtikrinti.

* Branduolinės medžiagos - tai urano, plutono ar torio izotopai; radiologinės medžiagos - tai kitos padidintos spinduliuotės medžiagos, naudojamos medicininėje ir pramoninėje įrangoje (pvz., cezis-137, kobaltas-60 ir kt.).

1. Branduolinės kontrabandos klientai, vežėjai ir gabenimo tendencijos



1 pav. **Branduolinės kontrabandos elementai**

Branduolinės kontrabandos gabenimą paranku suvokti kaip tiekimo grandinę, kurios vidinė dinamika kinta priklausomai nuo aplinkybių ir kontrabandos tipo, bet pagrindiniai elementai išlieka¹:

- prekės gamintojas ar šaltinis (gali bendrininkauti sąmoningai arba nežinodamas apie sandorio pobūdį);
- tarpininkai / brokeriai;
- logistinė grandinė;
- finansinės operacijos;
- maskavimo metodai (prekės, jos paskirties, logistikos kelių, finansinių operacijų ir t. t.).

Taip pat paranku branduolinės kontrabandos specifiką tipizuoti pagal klientūrą ir medžiagas.

1 lentelė. **Branduolinės kontrabandos tipai**

Klientai	Medžiagos	
	Dvejopos paskirties	Radioaktyviosios
	Valstybės	X
Nusikalstamos / teroristinės grupuotės	-	X

¹ Dvejopos paskirties prekių kontrabandos elementai, tendencijos ir būdai jai stabdyti detaliam aptariamam Spector L. S. ir Murauskaite E., "Countering Nuclear Commodity Smuggling: A System of Systems", CNS Occasional Paper, No. 20, March 2014. Radioaktyviųjų medžiagų kontrabanda kaip tiekimo grandinė konceptualizuojama Zaitseva L. ir Hand K., "Nuclear Smuggling Chains: Suppliers, Intermediaries, and End-Users", *American Behavioral Scientist*, Vol. 46, 2003, p. 822–844.

Dažniausiai pasitaikantis branduolinės kontrabandos tipas – branduolinių ginklų siekiančių valstybių nelegaliai įsigytų dvejopos paskirties prekių gabenimas per tarpininkus. Tokios medžiagos ar technologijos (pvz. urano korozijai atsparūs dažai, itin stiprus plienas ar tam tikros apimties rutuliniai guoliai) nėra savaime pavojingos, todėl grupuotės nenaudoja jų savo reikmėms. Dvejopos paskirties prekių kontrabandą skatina paklausa – tenkinami konkretūs branduolinių programų poreikiai. Nėra žinoma atvejų, kur valstybės būtų mėginusios branduolinių medžiagų įsigyti juodojoje rinkoje – paprastai jos sodrinamos valstybės viduje arba perduodamos kitų valstybių kaip pagalba naujai branduolinės energetikos programai.

Radioaktyviųjų medžiagų kontrabanda daug retesnė, dauguma sulaikytų asmenų gabenama mažo radioaktyvumo medžiagas arba tik apsimeta jų turį. Visgi tokie atvejai paprastai sulaukia daugiau žiniasklaidos dėmesio (daugiau nerimo sukelia žinia apie schemą teroro išpuoliui panaudojant radiologines medžiagas tankiai gyvenamoje vietoje, negu informacija apie valstybę, kuri, tarkime, po 5 ar daugiau metų galėtų daryti politinį spaudimą kitai šaliai grašindama branduoliniu ginklu).

Labiausiai baiminamasi, kad radioaktyviųjų medžiagų siektų įsigyti teroristinės organizacijos didelio psichologinio poveikio atakai, tačiau tokių atvejų nėra žinoma. Trumpai apibendrinant terorizmo studijas ir tyrimus šiuo klausimu galima teigti, jog grupuotėms, kurių finansiniai ištekliai, ekspertizė ir operacijų mastai leistų įvykdyti ataką panaudojant radioaktyvias medžiagas, tokie veiksmai yra nepriimtini dėl ideologinių prieštaravimų ir ilgalaikio siekio išlaikyti populiarumą savo tikslinėje grupėje, o grupuotės, kurioms ataka būtų priimtina, paprastai stokoja tokių resursų².

Taip pat nerimą kelia, jog nusikalstamos grupuotės gali panaudoti radioaktyvias medžiagas organizuotai žmogžudystei, tačiau per pastaruosius 20 metų tai ypač retas dalykas³. Kita vertus, baiminamasi profesionalių nusikalstamų elementų įsitraukimo į susijusius finansinius ir logistikos sandorius (t. y. grupuotės nesiekiančios radioaktyviųjų medžiagų savo reikmėms, bet organizuojančios jų

² Žr., pvz., Ackerman G. and Tamsett J., (sud.), *Jihadists and Weapons of Mass Destruction* (Boca Raton: CRC Press, 2009); Maj. Kershner, M. R., "Trafficking Nuclear and Radiological Materials and the Risk Analysis of Transnational Criminal Organization Involvement", *US Air Force Center for Unconventional Weapons Studies Future Warfare Series*, No. 57 (May 2014).

³ Aleksandro Litvinenko's nuuodijimo poloniu-210 atvejis kol kas vienintelis toks patvirtintas incidentas (žr., pvz., "Alexander Litvinenko: Profile of murdered Russian spy," CNN, July 26, 2015, <http://www.bbc.com/news/uk-19647226>, 18 11 2015; Rayner G. and Whitehead T., "Alexander Litvinenko 'was poisoned twice with polonium-210' inquiry hears", *Telegraph*, Jan 27, 2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/11371940/Alexander-Litvinenko-was-poisoned-twice-with-polonium-210-inquiry-hears.html> 18 11 2015).

tranzitą ar realizavimą). Dažniausiai net ir tokia veikla nusikalstamoms grupuotėms yra per daug rizikinga,⁴ tačiau pastaraisiais metais Rytų Europoje jų įsitraukimas į šią veiklą didėja.

Sulaikius radioaktyviųjų medžiagų kontrabandą paprastai išaiškinamas jos šaltinis, identifikuojamas gabenęs asmuo ar grupuotė, bet jos siekęs klientas lieka nežinomas (nebent tai būtų teisės saugos agentas, apsimetęs klientu). Kalbant apie tarpininkus, brokerius ir kitus logistinėje grandinėje dalyvaujančius asmenis, į radioaktyviųjų medžiagų kontrabandą dažniausiai įsitraukia nedidelės, specialiai tam susibūrusios grupės. Dalyvaujantys asmenys paprastai turi patirties vykdant kitokio tipo kontrabandą (pvz., cigarečių, prabangos prekių ir t. t.) ir įsitraukia tik į vienkartinio sandorio realizavimą, tikėdamiesi greitai pralobti⁵. Skirtingai nuo dvejos paskirties prekių kontrabandos, šią veiklą stimuliuoja pasiūla: turintys priėjimą prie radioaktyviųjų medžiagų mėgina kurti schemas joms realizuoti ir bando įtraukti pažįstamus ar net gimines.

Tuo tarpu dvejos paskirties prekių kontrabandos tarpininkų, brokerių ar jų grupių tinklas pastovesnis ir profesionalesnis. Dažnai tokia veikla vykdoma turint legalius verslus (pvz., metalo prekybos ES ir kitose šalyse, kur tranzitas kontroliuojamas). Reguliariam prekių judėjimui užtikrinti naudojami ryšiai biurokratiuose aparatuose šalių, per kurias vyksta tranzitas (arba dokumentų klastotojų paslaugos). Svarbus vaidmuo tenka finansinių operacijų ir prekių judėjimo maskavimui – dažniausiai persiunčiant lėšas ir prekes per keletą jurisdikcijų, siekiant nusišlepti jų kilmę ir gavėjus.

Nelegalių finansinių srautų problema ypač aktuali Baltijos šalims: nuo 2010-ųjų fiksuojami dažnėjantys nusikalstamų struktūrų iš Rytų Europos (ir konkrečiai Ukrainos) mėginimai pasinaudoti Baltijos šalių finansinėmis institucijomis pinigams plauti⁶. Pastaruoju metu, kai stambusis kapitalas palieka ne tik Ukrainą, bet ir Rusiją, didėja tikimybė nelegalių finansinių operacijų, sietinų su pavojingos kontrabandos sandoriais ar į juos įsitraukusiomis grupuotėmis.

⁴ To priežastys detaliau aptariamos antrajame skyriuje.

⁵ Murauskaitė E., "The Trust Paradox in Nuclear Smuggling", *Non-proliferation Review* (forthcoming); Zaitseva L. and Hand K., "Nuclear Smuggling Chains: Suppliers, Intermediaries, and End-Users", *American Behavioral Scientist* Vol. 46, 2003, p. 830–832.

⁶ Belgian Financial Intelligence Processing Unit (CTIF-CFI), "20 Years of Combating Money Laundering and Terrorist Financing", 2013, p. 28, http://www.ctif-cfi.be/website/images/EN/annual_report/20yearsctifcfi.pdf, 19 07 2015.

2. Branduolinė kontrabanda nestabiliuose regionuose

Regionuose, kur valstybės funkcijos susilpnėja dėl besitęsiančių konfliktų (pilietinio karo, separatizmo ar kitų konflikto formų), susidaro prielaidos įvairaus tipo nusikalstamai veiklai. Pavyzdžiui, Charlesas Tilly 1985-aisiais aprašė valstybės formavimąsi kaip kovą dėl jėgos monopolio, lygindamas valstybės aparatą su legitimizuota nusikalstama struktūra⁷. Tačiau net ir egzistuojant valstybės struktūrų tradicijoms, valdančioms jėgoms praradus kontrolę, šalies vidaus situacija grįžta į ikivalstybinę stadiją būdingą chaoso formą, kur naujos jėgos kovoja dėl jėgos monopolio. Tokiomis aplinkybėmis nusilpsta sienų apsauga ir bendras biurokratinis kontrolės aparatas, formuojasi naujos nusikalstamos grupuotės, keičiasi jų teritorinė kontrolė. Susidariusios sąlygos yra ypač palankios vystyti nelegaliai prekybai, tačiau kontrabandos pobūdis kinta kartu su teritoriniu stabilumu. Pirmiausia pastebimi vienkartiniai sandoriai, kur tenkinama paklausa, atsiradusi dėl naujai juntamo deficito (tai daugiausia legalios, bet sunkiai gaunamos prekės – vaistai ar net maisto produktai). Antra, atsivėrę nauji gabenimo keliai ir ryšiai su naujais biurokratijos ar kriminalinio pasaulio atstovais ilgainiui sudaro prielaidas stambesniems ir rizikingesniems sandoriams (pvz., nelegali prekyba ginklais ir radioaktyviųjų medžiagų kontrabanda patektų į šią kategoriją). Trečia, tokiems ryšiams stabilizuojantis ir plečiantis, o suirutėi valstybės mastu besitęsiant, formuojasi nauji gabenimo tinklai pastovesniems kontrabandos srautams (pvz., narkotikų ir (ar) cigarečių kontrabandai; dvejopos paskirties prekės taip pat patektų į šią kategoriją).

Kaip pavyzdį galima paminėti jau nuo 2014-ųjų pastebimą slaviško kriminalinio pasaulio restruktūrizaciją, įvairių kontrabandos srautų suintensyvėjimą Ukrainos ir Krymo uostuose ir naujas logistines tendencijas. Kontrabandinių cigarečių tranzitas per Krymą pakrypo link Turkijos, suintensyvėjo narkotikų gabenimas iš Lotynų Amerikos (kokainas) ir Afganistano (heroinas), iš Skandinavijos per Ukrainą pradėti gabenti vogti automobiliai, o iš kitų Europos šalių – ginklai⁸. Taip pat pastebimas Rusijos kriminalinių grupuočių skverbimasis į šį regioną: pavyzdžiui, Solntsevo gauja pradėjo derybas su Krymo nusikalstamo pasaulio atstovais dar prieš 2014-ųjų referendumą dėl šios teri-

⁷ Tilly Ch., "War Making and State Making as Organized Crime", žr.: Evans P., Rueschemeyer D., and Skocpol T., sudar., *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 169–187.

⁸ Galeotti M., "How the Invasion of Ukraine is Shaking up the Global Crime Scene", *Vice News*, November 6, 2014, <http://www.vice.com/read/how-the-invasion-of-ukraine-is-shaking-up-the-global-crime-scene-1106>, 06 07 2015.

torijos kontrolės, o ir kitos grupuotės aktyviai siekia užmegzti naujus ar stiprinti esamus ryšius su Ukrainos ir Krymo srities kriminalinės aplinkos atstovais, biurokratais ir politikais⁹. Toks įvairaus pobūdžio nusikalstamų kelių susipynimas gali turėti pasekmių ir branduolinės kontrabandos gabenimo tendencijoms ateityje – narkotikų ar cigarečių prekeivių turimi ryšiai pasienyje ir transporto priemonės gali būti panaudoti dvejopos paskirties prekėms ar radioaktyviosioms medžiagoms pervežti.

Rusenančio konflikto židiniuose ir aplinkinėse teritorijose suaktyvėja įvairi kontrabanda, o branduolinės kontrabandos rizika išauga, nors dažniausiai dėmesys į susijusius rizikos faktorius atkreipiamas daug vėliau. Literatūroje, nagrinėjančioje abiejų rūšių branduolinę kontrabandą, nėra konsensuso, kas pastūmėja asmenis įsitraukti į branduolinę kontrabandą. Tačiau, remiantis daugeliu interviu tiek su pavieniais nusikaltėliais, tiek su reguliariai tarpininkavusiais asmenimis, galima teigti, jog vyrauja oportunitizmas¹⁰ (nors pasitaiko ir atvejų, kai asmenys teigia veikiantys iš ideologinių paskatų¹¹). Todėl sekti tokiai veiklai susidarantis prielaidas ypač svarbu.

Pastarojo dešimtmečio kontrabandos srautų tiek buvusiose Sovietų respublikose, tiek Lotynų Amerikoje analizėse pastebėta, jog organizuoto nusikalstamumo grupuotės paprastai neįsitraukia į sandorius, susijusius su branduolinėmis medžiagomis¹². Palyginus su cigarečių, narkotikų, ar ginklų kontrabanda, reguliariai suteikiančia pajamas, branduolinės kontrabandos sandoriai reti ir labai rizikingi. Nusikalstamas grupuotės paprastai su laiko baimė pakenkti savo „pagrindiniams verslams“ patraukus teisėsaugos dėmesį. Tačiau Philas Williamsas ir Paulas N. Woessneris ištyrė daugiau nei 700 incidentų devintajame dešimtmetyje atsivėrusioje posovietinėje erdvėje ir penktadalyje jų konstatavo organizuoto nusikalstamumo elementų vaidmenį. Jie teigia, kad ankstyvojo laikotarpio suirutė ir atsivėrusios rinkos

⁹ Galeotti M., “‘Salem’ i ‘Bashmaki’”, Radio Svoboda, October 26, 2014, <http://www.svoboda.org/content/article/26656786.html> 08 07 2015 (Rusų k.).

¹⁰ Kupatadze A., “Organized Crime and the Trafficking of Radiological Materials: The Case of Georgia”, *Nonproliferation Review* Vol. 17, 2010, p. 219–234; Frontline, “Loose Nukes”, Show #1504, November 19, 1996, Transcript, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/nukes/stuff/script.html> 31 05 2014; Shiffman J., “Shadow War: Hunting Iranian Arms Brokers”, *Philadelphia Inquirer*, September 19, 2010, p. A16.

¹¹ Salisbury D., “Illicit Procurement of German and Indian Valves for Iran’s Arak Heavy Water Reactor”, June 20, 2013, *Project Alpha*, <https://www.acsss.info/proliferation/item/242-mitec-s-procurement-of-valves-for-arak-heavy-water-reactor?tmpl=component&print=1>, 21 03 2015.

¹² Ben Ouagram-Gormley S., “An Unrealized Nexus? WMD-related Trafficking, Terrorism, and Organized Crime in the Former Soviet Union”, *Arms Control Today*, July/August 2007, <http://www.armscontrol.org/print/2448>, 12 06 2014; Galeotti M., “Organized Crime, the Russian Military, and Nuclear Smuggling”, žr.: Shanty F., Paban Mishra P., sudar., *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism, Volume 1*, California: ABC-CLIO, 2007, p. 313–314.

galimybės branduolinės kontrabandos riziką sumažino tiek, jog ji tapo priimtina nusikalstamoms grupuotėms (t. y. aukščiau aptarti svertai, jas stabdantys nuo tokios veiklos taikos metu, nebeveikė)¹³. Šis neįprastas aspektas minėtinas todėl, kad, skirtingai nuo tarptautinių tendencijų, pastaraisiais metais Ukrainoje taip pat pastebimas kriminalinių elementų dalyvavimas radioaktyviųjų medžiagų kontrabandoje, o vietiniai nusikalstamo pasaulio atstovai siejami su dvejetainės paskirties technologijų gabenimu jau du dešimtmečius. Taip pat ir kaimyninėse Moldovoje ir Gruzijoje pastebimas slaviškų kriminalinių elementų įsitraukimas į tokią veiklą¹⁴ – šios šalys turi didesnius pajėgumus fiksuoti ir stabdyti branduolinę kontrabandą, todėl tikėtina, kad situacija pačioje Ukrainoje gali būti blogesnė nei rodo konflikto sąlygomis renkama ir viešinama statistinė informacija.

Žlugus Sovietų Sąjungai, branduolinių ir radioaktyviųjų medžiagų kontrolė jos buvusių respublikų teritorijose tapo itin opiu klausimu: baimintis, jog skurstantys darbininkai, turintys priėjimą prie radioaktyviųjų medžiagų, jas pavogs ir parduos nusikalstamoms ar teroristinėms grupuotėms, arba darbą praradę mokslininkai perduos savo žinias valstybėms, siekiančioms turėti branduolinių ginklų. Aktyviai imtasi prevencinių priemonių: nuo 1991 veikianti JAV Nunn-Lugar iniciatyva finansuoja mokslininkų perkvalifikavimą; branduolinių, cheminių ir biologinių ginklų eliminavimą; šių medžiagų saugą (įskaitant saugų transportavimą) ir sienų apsaugos stiprinimą, siekiant užkirsti kelią jų kontrabandai (2013-aisiais šiai programai JAV skyrė 1,65 milijardo dolerių)¹⁵. Nepaisant to, būtent iš šio regiono devintajame dešimtmetyje smarkiai suaktyvėjo branduolinių medžiagų kontrabanda. Per pastaruosius dešimt metų tai vis dar sudaro didžiąją dalį branduolinės kontrabandos (kai kuriais atvejais medžiagos pavogtos neseniai, tačiau vis pasigirsta bandymų parduoti devintajame dešimtmetyje pavogtas ir ilgai slėptas atsargas). Anuomet tokia kontrabanda keliavo per posovietinę, mažai kontroliuojamą, erdvę link Vakarų Europos – įskaitant ir tranzitą per Baltijos šalis. Per pastarąjį dešimtmetį pervežimo keliai pasistūmėjo į Rytus – dominavo Gruzija ir Moldova ir jų separatistinės teritorijos, Krymo regionas.

¹³ Williams P. and Woessner P. N., “Nuclear Smuggling: Adaptability, Organized Crime and Undercover Operations”, žr.: Measures to Prevent, Intercept and Respond to Illicit Uses of Nuclear Material and Radioactive Sources, C & S Papers Series 12/P (2001), p. 309–335, http://www-pub.iaea.org/mctcd/publications/pdf/csp-12-p_web.pdf 23 10 2015.

¹⁴ “Moldova Arrests Seven Suspected Of Smuggling Radioactive Material”, *Radio Free Europe*, December 9, 2014, <http://www.rferl.org/content/moldova-russia-dirty-bomb-radioactive-materials-arrests/26733786.html>, 03 07 2015; Butler D. and Ghirda V., “Nuclear Smugglers Sought Extremist Buyers”, *Associated Press*, October 7, 2015, <http://bigstory.ap.org/article/6fd1d202f40c4bb4939bd99c3f80ac2b/ap-investigation-nuclear-smugglers-sought-terrorist-buyers>, 07 10 2015.

¹⁵ Nikitin M. B. and Wolf A. F., “The Evolution of Cooperative Threat Reduction: Issues for Congress”, June 13, 2014, Congressional Research Service, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R43143.pdf>, 10 08 2015.

Prasidėjus neramumams Ukrainoje, rizika, kad šios grėsmės suaktyvės ir labiau palies Baltijos šalis, didėja¹⁶.

3. Incidentai Lietuvoje ir Baltijos šalyse

Šiandien Lietuva – viena iš JAV partnerių Rytų Europoje, aktyviai kovojančių su radioaktyviųjų medžiagų sklaida. Prie Medininkų Pasieniečių mokyklos įkurtame Branduolinio saugumo kompetencijos centre tarptautiniai ekspertai aktyviai dalijasi sėkmingais tokios veiklos pavyzdžiais¹⁷. Tačiau nevertėtų pamiršti, jog ankstyvaisiais metais po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo radioaktyviųjų medžiagų kontrabandos tranzito keliai driekėsi per Rytų Europą (ir per Lietuvą) link Vakarų.

Turbūt geriausiai žinomas atvejis, kai 1992 m. iš Ignalinos atominės elektrinės (IAE) buvo pavogta apie 270 kg sverianti kuro kasetė (2 % urano u-235), tačiau anaipol ne vienintelis incidentas Lietuvoje¹⁸. Pavyzdžiui, 1996 m. gegužę buvo sulaikyti 6 Klaipėdos verslininkai, mėginę parduoti 13 kg urano-238, įtariama, pavogto iš karinės bazės Ukrainoje¹⁹. Tų pačių metų pradžioje FTB pareigūnai Lietuvoje sulaikė stambią cezio-137 kontrabandą²⁰, o Lietuvos pareigūnai sustabdė 6 Lietuvos ir 2 Gruzijos piliečius, mėginusius parduoti apie 100 kg urano-238, pavogto iš bendrovės, atsakingos už atliekų tvarkymą IAE²¹. Nereikėtų manyti, jog branduolinė kontrabanda yra išskirtinai ankstyvojo periodo po nepriklausomybės atgavimo problema: 2002-aisiais Vilniuje sulaikyti 6 Lietuvos piliečiai su stambia cezio-137 kontrabanda, įsivežta iš neįvardytos buvusios Sovietų respublikos²². Minėtina ir tai, kad 1992-ųjų IAE branduolinio

¹⁶ Ukrainoje vykstanti kriminalinio pasaulio restruktūrizacija, jos pasekmės regionui ir galimas branduolinės kontrabandos rizikos padidėjimas išsamiau aptariami šiame straipsnyje: Murauskaitė E., „Dėl pokyčių Ukrainoje – branduolinės kontrabandos rizika Lietuvai“, *Delfi.lt*, <http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/e-murauskaitė-del-pokyciu-ukrainoje-branduolines-kontrabandos-rizikalietuvai.d?id=68560360>, 29 07 2015.

¹⁷ Branduolinio saugumo kompetencijos centras, naujienos: <http://www.nscoc.lt/?p=33&lng=lt/>, 10 09 2015.

¹⁸ Per 10 metų nuo vagystės buvo surasta kiek daugiau nei 80 kg joje buvusių urano kuro tablečių (žr.: „Rasta prieš 11 metų pavogta kuro kasetė“ BNS, Kovo 21, 2003, <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/rasta-pries-11-metu-pavogta-branduolinio-kuro-kasete.d?id=2078037>, 26 09 2015).

¹⁹ Reuters News, „Lithuanian Police Seize Uranium Haul,” May 20, 1996; Reuters News Press Digest, May 21, 1996.

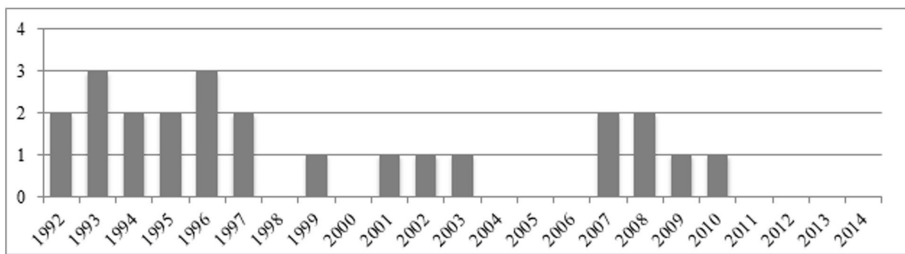
²⁰ Freeh L. J., Director of the Federal Bureau of Investigation, Statement Before the Senate Appropriations Committee Subcommittee on Foreign Operations, Hearing on International Crime, March 12, 1996.

²¹ „Chronology of Nuclear Smuggling Incidents”, Appendix to Deutch J., Director of Central Intelligence Agency, Testimony before the Senate Permanent Investigations Subcommittee on global proliferation of weapons of mass destruction and illicit trafficking of nuclear materials, March 20, 1996.

²² Paton Walsh N., „Six Arrested, One Sought in Radioactive ‘Dirty Bomb’ Plot,” *Guardian*, June 1, 2002.

kuro kasetės vagystė buvo keletu vidaus apsaugos darbuotojų nusikaltimas. Ir net sugriežtinus kontrolę elektrinėje, vidaus grėsmės išliko (nors jų pobūdis kiek pakito): 2007-aisiais sulaikyti elektrinės darbuotojai ir pasieniečiai, pavogę daugiau nei 40,000 eurų vertės ūkio reikmenų iš elektrinės teritorijos²³.

1992–2014 metų laikotarpiu visose Baltijos šalyse kartu paėmus užfiksuoti 24 incidentai, susiję su bandymais nelegaliai pervežti radioaktyviausias medžiagas ir jų vagystėmis (žr. 3 pav.). Nors tarptautiniu mastu šie skaičiai nedideli, Lietuvai tenka 14 iš šių 24 atvejų, paskutinis iš jų užfiksuotas 2009-aisiais. Pusėje tokių atvejų Lietuvos piliečiai buvo įsitraukę į šią nusikalstamą veiklą (dažniau periodo pradžioje), likusiuose – radioaktyviosios medžiagos ar didesnės spinduliuotės metalai buvo gabenami per Lietuvos teritoriją (trys pastarųjų metų atvejai). Lietuva dažniau siejama su nelegaliais sodrinto urano gabenimo atvejais, o Latvijoje ir Estijoje buvo daugiau bandoma parduoti ar pervežti vogtą cezį-137.



2 pav. Metinis radiologinių ir branduolinių medžiagų nelegalaus gabenimo incidentų skaičius Baltijos šalyse²⁴

Lietuvos kaimynystėje esanti Kaliningrado sritis – dar vienas galimai padidėjęs branduolinės kontrabandos rizikos šaltinis: čia užfiksuota tokių incidentų, dažniausiai siejamų su nusikalstamais elementais iš Rusijos ar buvusių Sovietų Sąjungos respublikų. Pavyzdžiui, 1994-aisiais Kaliningrade sulaikyti 3 Rusijos piliečiai mėginę parduoti 60 kg sveriantį geologinį prietaisą su radioaktyviais elementais²⁵. 1996-aisiais iš Rusijos Ramiojo vandenyno

²³ Skatikaitė R., „Atominių jėgainių saugojimo vagys“, Kovo 29, 2011, *Verslo Žinios*, <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/Atomine-jegaine-saugojo-vagys>, 29 09 2015.

²⁴ Grafikas sudarytas remiantis šių šaltinių pateikiama statistika: Nuclear Threat Initiative (NTI), NIS Nuclear Trafficking (1991-2012), <http://www.nti.org/analysis/articles/2012-nis-nuclear-trafficking/>, 16 09 2015; Schmid A. P. and Spencer-Smith Ch., „Illicit Radiological and Nuclear Trafficking, Smuggling and Security Incidents in the Black Sea Region since the Fall of the Iron Curtain – an Open Source Inventory,” *Perspectives on Terrorism*, 2012, Vol. 6 No. 2.; CNS Global Incidents and Trafficking Database 2015, <http://www.nti.org/analysis/reports/cns-global-incidents-and-trafficking-database/>, 16 09 2015.

²⁵ Trifonov K., „Russian Official Admits Nuclear Smuggling”, *Reuters*, August 19, 1994.

laivyno bazės prie Ochotsko jūros buvo pavogti 7 kg sodrinto urano. 2,5 kg šios kontrabandos vėliau rasta Kaliningrade²⁶. Vėlgi būtų klaidinga manyti, jog devintojo dešimtmečio pavojingos kontrabandos banga nuslūgo: 2007-aisiais Gruzijoje sulaikytas Ukrainos pilietis, gabenęs uraną, įgytą iš Rusijos piliečio Kaliningrade 1991-aisiais²⁷.

Matant, kaip Rusija pasitelkia ryšius su kriminaliniu pasauliu destabilizuoti Ukrainai ar Gruzijai²⁸ ir provokuoja NATO ir Baltijos šalis akcentuodama branduolinių raketų dislokavimą Kaliningrade²⁹, branduolinės (kaip ir kitokio pobūdžio) kontrabandos suaktyvėjimas šiame regione galėtų tapti viena iš politinio spaudimo priemonių. Pavyzdžiui, 2014-ųjų metinėje ataskaitoje Estijos vidaus saugumo tarnyba pabrėžė, jog Rusija aktyviai pasitelkia nusikalstamas grupuotes įtakai užsienyje plėsti, ir ragina Baltijos šalis atidžiau pažvelgti į iki šiol mažai įvertintą ryšį tarp nacionalinio saugumo ir organizuoto nusikalstamumo³⁰. Europos policijos biuras nurodo Baltijos šalis kaip vieną iš pagrindinių organizuoto nusikalstamumo židinių Europos Sąjungoje³¹, o Lietuvos grupuotės turi ypač gerai išvystytą tarptautinį nusikalstamų ryšių tinklą ir yra vienas pagrindinių tranzito centrų, per kurį į Europą keliauja kontrabandinės cigaretės (dažnai pervežimo keliai driekiasi per Kaliningradą)³². Taigi didėja rizika, kad slaviško nusikalstamo pasaulio elementams pasinaudojant šiais ryšiais ir skverbiantis į Lietuvą šalis galėtų tapti branduolinės kontrabandos logistinės grandinės dalimi.

Tikėtinas ir dar vienas, mažiau centralizuotos kontrolės scenarijus. Odesos ir Sevastopolio³³ uostuose istoriškai gausu buvusių Rusijos specialiųjų tarnybų atstovų, kurie pasinaudodami turimais ryšiais biurokratiniame ir kriminaliniame pasaulyje ir retomis laivyno krovinių patikromis sėkmingai

²⁶ Lee R. W. III, *Smuggling Armageddon: The Nuclear Black Market in the Former Soviet Union and Europe*, New York, NY: Palgrave Macmillan, 1998, p. 68.

²⁷ Kupatadze A., "Organized Crime and the Trafficking of Radiological Materials: The Case of Georgia", *Nonproliferation Review*, Vol. 17, 2010, p. 219–234.

²⁸ Galeotti M., "How the Invasion of Ukraine is Shaking up the Global Crime Scene", *Vice News*, November 6, 2014, <http://www.vice.com/read/how-the-invasion-of-ukraine-is-shaking-up-the-global-crime-scene-1106>, 06 07 2015.

²⁹ Isachenkov V., "Russia is Putting State-of-the-art Missiles in its Westernmost Baltic Exclave", *Associated Press*, May 18, 2015, <http://www.businessinsider.com/russia-placing-state-of-the-art-missiles-in-kaliningrad-2015-3>, 01 10 2015.

³⁰ Estonian Internal Security Service, "Annual Review 2014", https://www.kapo.ee/cms-data/_text/138/124/files/kapo-aastaraamat-2014-en.pdf, 30 09 2015.

³¹ Europos policijos biuras, "EU Organised Crime Threat Assessment 2011", https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/octa_2011.pdf, 28 05 2015.

³² Gutauskas A., "Lithuania," žr.: Kego W. and Molcean A., sudar., *Russian Organised Crime: Recent Trends in the Baltic Sea Region*, Institute for Security and Development, 2012, p. 78–87.

³³ Sevastopolio uostas – Rusijos Juodosios jūros flotilės būstinė.

plėtoja įvairaus pobūdžio kontrabandą³⁴. Šiose teritorijose įsitvirtinant naujiems organizuoto nusikalstamumo elementams, įskaitant ir kai kurias stambias Rusijos grupuotes³⁵, laivyno ryšiai ir logistika³⁶ vėl galėtų būti naudojami branduolinei kontrabandai gabenti. Be to, kaip ir devintajame dešimtmetyje, tokie procesai galėtų pasiekti ir Rusijos laivyną Baltijos jūroje.

4. Incidentai Ukrainoje ir kaimyninėse šalyse

Juodosios jūros regiono šalys (Gruzija ir Moldova) dažnai mokslinėje literatūroje išskiriamos kaip itin problemiškos dėl nelegalaus radioaktyviųjų medžiagų gabenimo ir nestabilumo jose ir atsikilusiuose Abchazijos, Pietų Osetijos ir Padniestrės regionuose³⁷. Šalims ėmus aktyviau bendradarbiauti su JAV siekiant užkirsti kelią branduolinei kontrabandai stiprinami pasienio postai ir dedamos pastangos kelti saugumo kultūrą, dėl to didesnė pasitaikančių atvejų dalis užfiksuojama, nors kol kas sunku nustatyti, ar jų sumažėjo. Vakarams branduolinių medžiagų ir technologijų platinimo problematika ir susijusios grėsmės išlieka itin aktualios, baiminamasi šių kontrabandos kelių persikėlimo į Ukrainą ir iš jos į Vakaruose esantį regioną. Pagal NTI ir CNS pateikiamus duomenis, 1992–2014 laikotarpiu tokių incidentų Ukrainoje užfik-

³⁴ Freeman C., “Ukraine’s smugglers, the real-life Lords of War”, *Telegraph*, April 4, 2014, http://blogs.telegraph.co.uk/news/colinfreeman/100266350/ukraine-crisis-battle-lines-are-being-drawn-in-the-black-seas-smuggling-wars/#disqus_thread 10 07 2015.

³⁵ Minėtinos į regioną aktyviai beisiskverbiančios Mogilevič ir Solntsevo gaujos, turinčios gerai išplėtotus nusikalstamų ryšių tinklus tarptautiniu mastu ir mėginusios įsitraukti į branduolinę kontrabandą praeityje (žr., pvz., O’Brien M., “Solntsevskaia Bratva”, 2012, <http://research.ridgway.pitt.edu/wp-content/uploads/2012/05/SolntsevskaiaBratvaPROFILEFINAL.pdf>, 29 09 2015; O’Brien M., “Mogilevich Group”, 2012, <http://research.ridgway.pitt.edu/wp-content/uploads/2012/05/MogilevichGroupPROFILEFINAL.pdf>, 29 09 2015; Sterbentz Ch., “Poisoned KGB Agent Said Putin Has A ‘Good Relationship’ With One Of The World’s Top Mobsters”, *Business Insider*, January 23, 2015, <http://www.businessinsider.com/semion-mogilevich-relationship-with-putin-2015-1>, 18 07 2015; Galeotti, M. “Crime and Crimea: Criminals as Allies and Agents”, *Radio Free Liberty*, 2014; Williams P., “Intelligence and Nuclear Proliferation: Understanding and Probing Complexity”, *Strategic Insights*, Vol. 5 No. 6, 2006).

³⁶ Freeman C., “Ukraine’s Smugglers, the Real-life Lords of War”, *Telegraph*, April 4, 2014, http://blogs.telegraph.co.uk/news/colinfreeman/100266350/ukraine-crisis-battle-lines-are-being-drawn-in-the-black-seas-smuggling-wars/#disqus_thread, 19 07 2015.

³⁷ Zaitseva L. and Steinhausler F., “Nuclear Trafficking Issues in the Black Sea Region”, Non-proliferation Papers No. 39, EU Non-proliferation Consortium, April 2014; Maj. Gen. Lawlor B. (ret.), “The Black Sea: Center of the Nuclear Black Market”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2011, Vol. 67, p. 73–80.

suota gerokai daugiau negu Gruzijoje (51) ir Moldovoje (20)³⁸. Tai rodo menkai įvertintą jos problemišumą, kuris, krizei tęsiantis, veikiausiai toliau aštrės.

1992–2014 metų laikotarpiu užregistruoti mažiausiai 78 atvejai (beveik pusė jų – per pastatuosius dešimt metų)³⁹, kai radioaktyviausias medžiagas buvo bandoma gabenti per Ukrainą ar į tokius nusikaltimus buvo įsitraukę jos piliečiai – vidutiniškai po 3–4 atvejus per metus. Penktadalis atvejų buvo susiję su industrinių ir medicininių prietaisų, naudojančių radioaktyvius elementus, vagystėmis ir bandymais juos parduoti: užregistruotas 21 atvejis, kai bandyta vogti, gabenti ar parduoti cezij-137, ir 2 atvejai, susiję su kobaltu-60. Pasitaikė ir vagysčių iš branduolinių jėgainių bei bandymų parduoti vogtą naudotą branduolinį kurą: įvairaus sodrinimo lygio uranas figūravo 15 atvejų, plutonis – 3, o neįvardytas panaudotas branduolinis kuras – dar 5.

Pastebėtina, jog prasidėjus konfliktui dėl Krymo ir kitų Ukrainos teritorijų 2014-aisiais, šalies gebėjimas fiksuoti branduolinės kontrabandos gabenimo incidentus susilpnėjo, juolab kad ir taikos metu tokie incidentai viešai atskleidžiami ne viomet. Sudėtingos darbo pasienyje aplinkybės besitęsiančio konflikto metu, sumažėjęs finansavimas muitinės ir pasienio tarnyboms ir bendra biurokratinė suirutė verčia abejoti ir Ukrainos pajėgumais stabdyti (ne tik fiksuoti) tokią kontrabandą, ypač matant, kad bendras nusikalstamumas regione padidėjo ir terpė tokiai veiklai susidaro vis palankesnė.

Ypač nerimą kelia organizuotų nusikalstamų elementų įsitraukimas į radioaktyviųjų medžiagų vėgystes ir prekybą jomis: Ukrainoje pasitaikė net 6 tokie atvejai nuo 2002-ųjų (15 % visų per pastarąjį dešimtmetį užregistruotų atvejų). Tai netipinė situacija, palyginti su nelegalios radioaktyviųjų medžiagų prekybos tendencijomis pasaulyje, kur organizuoto nusikalstamumo elementai paprastai neištraukia į tokią veiklą dėl didelės rizikos sukompromituoti pastovesnius savo nelegalių pajamų šaltinius – prekybą narkotikais ir kontrabandinėmis cigaretėmis. Taip pat pažymėtina, jog abiejuose incidentuose 2010-aisiais, kur radioaktyviausias medžiagas mėgino realizuoti nusikalstamų grupuočių nariai, buvo anksčiau sulaikyti teisėsaugos už panašaus pobūdžio

³⁸ Nuclear Threat Initiative (NTI), NIS Nuclear Trafficking (1991–2012), <http://www.nti.org/analysis/articles/2012-nis-nuclear-trafficking/>, 16 09 2015; Schmid A. P. and Spencer-Smith Ch., "Illicit Radiological and Nuclear Trafficking, Smuggling and Security Incidents in the Black Sea Region since the Fall of the Iron Curtain – an Open Source Inventory", *Perspectives on Terrorism* (2012), Vol. 6 No. 2.; CNS Global Incidents and Trafficking Database 2015, <http://www.nti.org/analysis/reports/cns-global-incidents-and-trafficking-database/>, 16 09 2015.

³⁹ Kai kurie šaltiniai priskaičiuoja incidentus, kai metalo perdavimo įstaigose aptinkama radioaktyvioji spinduliuotė, taip pat kartais registruojami kaip atskiri atvejai, kai pranešama apie medžiagų vagystę, o vėliau apie jų radimą; NTI cituoja pranešimą, jog Ukrainos Borjispilio oro uoste 2011-aisiais užfiksuoti 24 padidėjusios radiacijos atvejai, tačiau detalčiau nekomentuojama apie jų pobūdį ar radiacijos lygį.

nusikaltimus – pasaulinės tendencijos rodo, jog recidyvas tokioje prekyboje itin retas ir daugumai įsitraukusiųjų tai būna pirmas incidentas su teisėsauga.

2015 metų balandį pasirodžiusioje CNS apžvalgoje minima, jog dauguma incidentų, pasaulyje įvykusių per 2013–2014 metus, – radioaktyviųjų medžiagų, naudojamų pramonės ar statybos prietaisuose ir medicininėje įrangoje, vagystės (incidentai, susiję su branduolinių medžiagų, sudaro mažiau nei 10 % visų atvejų)⁴⁰. Pastebėtina, kad tokių prietaisų transportavimas (pvz. pasenusios medicininės įrangos išgabenimas) – momentas, kai vagystės tikimybė itin išauga. Grįžtant prie Ukrainos problematikos, tikėtina, kad nestrateginių objektų ir neitin jautrių zonų (pvz. vėžio gydymo klinikų ar statybviečių) sauga yra susilpnėjusi, o ten esančios pavojingos medžiagos lengviau prieinamos; taip pat tikėtina, kad sumažėjusi ir tranzito sauga. Taigi prielaidos radioaktyviųjų medžiagų vagystėms ir pervežimui susidaro, grupuotės anksčiau įsitraukusios į tokią veiklą, skverbiasi į regioną, tad itin svarbu atidžiai stebėti šių tęstinių pokyčių tendencijas, laiku pastebėti pavojaus ženklus imtis tinkamų prevencinių veiksmų.

Ukrainos atveju verta atkreipti dėmesį ir į dvejopos paskirties medžiagas ir technologijas raketų ar branduolinėms programoms, kurių per šį regioną atsiveriančiais kontrabandos keliais siekia valstybės (pavyzdžiui Šiaurės Korėja). JAV žinybų duomenimis, jau nuo 1995-ųjų Ukraina atlieka svarbų vaidmenį pavojingos kontrabandos logistikos grandinėse tarp Šiaurės Korėjos ir Irano: užfiksuota incidentų (paskutinis – 2013-aisiais), kai vietiniais lėktuvais skraidinamos balistinės raketos ir jų dalys, RPG ir MANPADS sistemų siuntos⁴¹. Tarpininkai, padedantys šioms ir kitoms šalims nelegaliai įsigyti karinių ar kitų kontroliuojamų technologijų, aktyviai ieško teritorinių logistinių jungčių su Vakarų Europa, ir situacija Ukrainoje daro ją vis labiau tikėtiniu tokių operacijų taikiniu.

Išvados

Straipsnyje aptartos pastarųjų metų branduolinės kontrabandos tendencijos pasaulyje ir istorinė Baltijos regiono patirtis susiduriant su šioms grėsmėmis, akcentuojamas naujas jų pobūdis Ukrainos įvykių kontekste. Lie-

⁴⁰ “CNS Global Incidents and Trafficking Database: Annual Report 2014”, James Martin Center for Nonproliferation Studies, April 2015, p. 6.

⁴¹ Stack, G. “Smuggling Suspicions and Organized Crime Cast Shadow over Ukraine’s Defence Industry”, *BNE Intellinews*, November 18, 2014, <http://www.bne.eu/content/story/smuggling-suspicions-and-organized-crime-cast-shadow-over-ukraines-defence-industry>, 19 07 2015.

tuvoje branduolinės kontrabandos rizika tradiciškai laikyta mažiau aktualia, šalis iki šiol nepateko į ideologinių grupuočių, kurios siektų radioaktyvias medžiagas panaudoti išpuoliui ar šantažui, dėmesio lauką. Tačiau keičiantis tokios kontrabandos pobūdžiui ir gabenimo keliams, svarbu atkreipti dėmesį į besikeičiantį tokios rizikos profilį.

Skirtingai nuo karinės atakos ar teroro išpuolio, kurių tikimybė ganėtinai maža, bet katastrofiški padariniai juntami iškart, branduolinės kontrabandos grėsmė formuojasi pamažu atsirandant palankiems veiksniams. Straipsnyje pristatomos sudedamosios tokios veiklos dalys ir ją spartinantys veiksniai – konflikto destabilizuojamas regionas, nusikalstamo pasaulio restruktūrizacija, kontrabandos kelių susipynimas ir dėl to atsirandantys nauji kriminaliniai dariniai ir atsiveriantys nauji keliai prekėms gabenti. Ukrainoje šie reiškiniai jau itin papalitę. Plečiantis tinklui įvairiuose regionuose Lietuva gali vėl atsidurti pavojingos kontrabandos kryžkelėje. Todėl svarbu didinti šių rizikos veiksnių ir jų sąsajų suvokimą, nuosekliai stebėti kriminalinius reiškinius siekiant užfiksuoti lemiamus pokyčius kuo anksčiau ir aktyviai vykdyti prevencinę veiklą. Vien todėl, kad branduolinės kontrabandos krovinyms dar neatsidūrė prie Lietuvos pasienio, negalima nepaisyti pavojaus ženklų.

Kalbant apie branduolinį neplatinimą, dvejopos paskirties prekių kontrabandos prevencija, ko gero, dabar silpniausia Lietuvos sritis. Lietuvos gamintojai, paslaugų teikėjai ir vežėjai yra mažai informuoti apie tokias grėsmes, kompanijos nėra aktyviai skatinamos intensyviai įtartinų finansinių operacijų kontrolę. Viešojo ir privačiojo sektoriaus bendradarbiavimas siekiant aptikti dvejopos paskirties prekių srautus ir užkirsti jiems kelią itin svarbus. Finansų sektoriuje padėtis geresnė dėl griežtos tarptautinės kontrolės, nors bendradarbiavimą su teisėsauga aptinkant potencialiai su branduoline kontrabanda susijusius rizikingus srautus reikėtų stiprinti.

Vykdant pavojingos kontrabandos srautų prevenciją, vertėtų atkreipti dėmesį į kriminalinio pasaulio bendradarbiavimą su naujomis nusikalstamos ar teroristinėmis grupuotėmis tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų, ypač su grupuotėmis, veikiančiomis iš Rusijos ar kitaip susijusiomis su tos šalies nusikalstamais elementais. Tarptautinė patirtis rodo, jog svarbu stebėti ir silpstančias vietines grupuotes – jos turi nemenką patirtį, ryšių, yra labiau linkusios rizikuoti, nes nebeteri ko prarasti.

Lietuva, padedama tarptautinių partnerių, stiprina pajėgumus atremti karines grėsmes iš Rytų ir didina svarbios infrastruktūros objektų (tokių kaip IAE) atsparumą, sistemingai siekia užtikrinti radioaktyviųjų medžiagų saugumą teritorijoje, ugdo gebėjimus pasienyje aptikti tokias medžiagas. Tačiau kitų

radiologinių medžiagų sauga kol kas sulaukia mažiau dėmesio. Trumpuoju laikotarpiu vertėtų labiau pasirūpinti senos medicininės ar pramoninės įrangos, naudojančios radioaktyvias medžiagas, pervežimo sauga, o ilgainiui svarstyti perėjimą prie alternatyviųjų technologijų⁴². Nors taip neteisėtai įgytų medžiagų panaudojimas Lietuvoje galbūt mažiau tikėtinas, tačiau svetur sustabdytas radioaktyviųjų medžiagų, vogtų Lietuvoje, krovinyms smarkiai ją diskredituotų.

Įgyvendinant aukščiau išvardytus dalykus akcentuojamas Lietuvos vidaus struktūrų bendradarbiavimas – tiek skirtingas kompetencijas įvaldžiusių žinybų, tiek viešojo ir privačiojo sektoriaus. Vakarų partnerių išvalgos, naudojantis patirtimi susidūrus su panašiomis problemomis, ir bendradarbiavimas siekiant užkirsti kelią branduolinių medžiagų kontrabandai Baltijos šalyse – taip pat svarbūs aspektai ilgalaikiam saugumui užtikrinti. Be to, daugeliu aspektų Lietuva bus pajėgi Rytų Europos šalių partnerė. Prevencinė veikla pareikalaus pagrindinių regioninio saugumo klausimų sprendimo ir kolektyvinio atsako į pavojingų medžiagų kontrabandą lemiančius veiksnius.

Vilnius, 2015 m. lapkritis

⁴²Technologinės alternatyvos detaliau aptariamos šiame straipsnyje: Murauskaite E. and Pomper M., “One Way to Fight Radiological Terrorism: Alternative Technology,” *Bulletin of Atomic Scientists*, March 18, 2014.